

Rhetoric in Italy

1/2017 EDITORS: BRUNO CAPACI, MARIA ZAŁĘSKA

RECENZJE | REVIEWS

AGNIESZKA KAMPKA

SZKOŁA GŁÓWNA GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO

agnieszka_kampka@sggw.pl

***Culture, Catastrophe, and Rhetoric. The Texture of Political Action*, red. Robert Hariman i Ralph Cintron, Berghahn, New York-Oxford 2015.**

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0). The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

AGNIESZKA KAMPKA

SZKOŁA GŁÓWNA GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO

agnieszka_kampka@sggw.pl

***Culture, Catastrophe, and Rhetoric. The Texture of Political Action*, red. Robert Hariman i Ralph Cintron, Berghahn, New York-Oxford 2015.**

Nakładem wydawnictwa Berghahn ukazał się siódmy tom w serii „Studies in Rhetoric and Culture”, książka będąca owocem wielu naukowych dyskusji prowadzonych w czasie spotkań organizowanych w ramach projektu Rhetoric Culture.

Robert Hariman we wprowadzeniu wyjaśnia, że celem monografii było uchwycenie przekładalności wielkich globalnych procesów na codzienne praktyki różnych społeczności; zbadanie, jaki sposób w życiu codziennym rozmaitych wspólnot (np. narodowych, plemiennych, grupowych) odbijają się takie zjawiska jak na przykład światowy kryzys finansowy.

Redaktorzy odnoszą się do zmian wywoływanych przez rozwój technologiczny i globalizację w wymiarze ekonomicznym i politycznym. W tym kontekście interesuje ich społeczne doświadczanie tych zmian. Innymi słowy – w jaki sposób doświadczenia systemu przekładają się na doświadczenia jednostek, biorąc pod uwagę, że nowe możliwości technologiczne pozwalają z jednej strony na wyjątkową aktywność jednostek, a z drugiej strony – wciąż działają ograniczenia systemu.

W zamierzeniu redaktorów zebrane w tomie analizy łączy zamiar ponownego przemyślenia pojęcia kultury politycznej przez ukazanie tekstury działania politycznego, z uwzględnieniem katastroficznego wymiaru globalnego porządku społecznego. Autorzy przyjmują szerokie rozumienie polityki, które nie ogranicza się do relacji władzy na poziomie państwa czy grup interesów, ale dostrzega działanie polityczne w wypowiedziach publicznych, interakcjach społecznych czy nawet wystawach artystycznych. I to właściwie jest kluczowe pytanie stawiane przez autorów – co ludzie uznają za działanie polityczne, w jaki sposób wytwarzają i negocjują świadomość polityczną.

Retoryka była przez długi czas rozumiana jako forma manipulacji, niezbędna w procesach politycznych. W powszechnym odczuciu to właśnie umiejętności retoryczne dawały szansę na sukces w działalności politycznej. Tymczasem retoryka – zdaniem autorów – jest czymś więcej niż taką werbalną manipulacją.

Rozumiana jest jako podstawa licznych kulturowych praktyk i działań zbiorowych. Zachowania polityczne są powiązane z wieloma czynnikami, perswazja odwołuje się do różnych wyobrażeń i reprezentacji, a zatem badanie retoryki (rozumianej jako komunikacja używająca symboli) pozwala na zrozumienie tych zachowań. W jaki sposób ludzkie działania wynikają z praktyk retorycznych? Jak komunikacyjne wybory przekładają się na wytworzenie aksjonormatywnego wymiaru struktury społecznej? Aby odpowiedzieć na te pytania, cenne jest badanie retoryki zarówno jako sztuki obywatelskiej, jak i sztuki literackiej kompozycji.

Projekt Rhetoric Culture stanowi platformę łączącą różne podejścia teoretyczne i badawcze – chodzi o całościowe potraktowanie działania politycznego jako takiego i jego formy, czyli za równie istotne uznać należałoby argumenty w komunikacji politycznej i styl, w jakim są one przedstawiane. Chodzi o uchwycenie zjawisk, które są jednocześnie polityczne i estetyczne.

Celem badań jest dostanie się do środka dyskursywnej konstrukcji politycznego doświadczenia. Aby tego dokonać, autorzy skupiają się na takich elementach jak: genre, figuracja, narracja, gestykulacja, nastrój, a także analizują, w jaki sposób współtworzone i negocjowane są znaczenia.

W myśl podejścia prezentowanego przez autorów, wiele praktyk społecznych, które pozornie nie mają charakteru politycznego, w rzeczywistości jest odbiciem określonych ideologii. Ważnym pojęciem używanym przez autorów jest tekstura, rozumiana jako sposób ujawniania się w działaniu społecznego kontekstu, znaczenie przeżywane i przetwarzane przez wszystkich uczestników. Te poszczególne elementy zdarzenia, czynniki składające się na teksturę, czyli powierzchnię, zewnętrzną formę działania politycznego są badane indywidualnie przez poszczególne nauki: analizę dyskursu, etnografię, semiotykę, retorykę czy ikonografię.

Badanie działania politycznego mogłoby się koncentrować na spektakularnych działaniach jak rewolucje, głębokie zmiany. Tak właśnie przez lata patrzono na działania polityczne. Dziś jednak – zdaniem Harimana – pojęcie rewolucji straciło swój urok, częściej kojarzy się z rozczarowaniem. Słowem, które najpowszechniej używane jest dziś, by opisać i wytłumaczyć procesy społeczne, jest katastrofa. Hariman – posługując się pojęciem Kennetha Burke'a uznaje katastrofę za wzorcowy trop (*master trope*). Katastrofa wydaje się reprezentacyjną retoryczną figurą dla XXI-wiecznej myśli społecznej, o czym świadczy m.in. popularność apokaliptycznych i postapokaliptycznych narracji w filmach, grach wideo, powieściach.

Przez ten właśnie pryzmat – z jednej strony katastrofy, jako ogólnej ramy, w której postrzegamy dane zjawiska, a z drugiej strony jako tekstury, czyli poszczególnych elementów, przeżywanych w jednostkowych interakcjach – patrzą na rzeczywistość społeczną i działania retoryczne badacze, których teksty zostały zebrane w tomie.

Generalnie w tomie wskazać można kilka wątków powracających w różnych rozdziałach. Pierwszym z nich jest proces ustalania reguł, definicji i interpretacji rzeczywistości w zmieniających się warunkach społecznych i politycznych przez różnorodnych aktorów społecznych. Drugim – retoryczne działanie, które służy społecznościom do mierzenia się z szeroko rozumianą władzą i skutkami politycznych decyzji. Trzecim powracającym wątkiem są różne wymiary konsumpcji.

David Boromisza-Habashi (*The Communal Dilemma as a Cultural Resource in Hungarian Political Expression*) zastanawia się, co decyduje o politycznym charakterze danej wypowiedzi. Stoi na stanowisku, że uznanie publicznej ekspresji za wypowiedź polityczną wymaga przyjęcia określonego punktu widzenia. Wybór, jakiego dokonuje badacz, to odpowiedź na pytanie, z czyjego punktu widzenia na daną wypowiedź należy patrzeć i dlaczego akurat ten punkt widzenia może być uznany za ważny. Zgodnie z etnoretorycznym podejściem w analizie przyjmujemy perspektywę mówcy i jego wspólnoty komunikacyjnej, a celem analizy jest wskazanie źródeł, z których korzystają ludzie, gdy uczestniczą w życiu społecznym i politycznym. Jak w określonym historycznym i kulturowym kontekście wykorzystują dostępne im kulturowe symbole (pojęcia i koncepcje), czy symboliczne formy (rytuały) aby nadać sens wydarzeniom, w których uczestniczą. David Boromisza-Habashi bada dyskurs wokół węgierskiego ustawodawstwa dotyczącego mowy nienawiści, starając się odkryć kulturowe źródła, z których korzystają aktorzy publiczni odnosząc się do tego tematu. Odwołuje się do pojęcia ram w rozumieniu Goffmana, żeby pokazać, jak uczestnicy publicznych spotkań, politycy i zwykli obywatele interpretują coś jako działanie polityczne.

Andrew Graan, w rozdziale zatytułowanym *Chronotopes of the Political. Public Discourse, News Media, and Mass Action in Postconflict Macedonia*, bada działania komunikacyjne podejmowane przez ruch protestu, który pojawił się w 2004 roku w Macedonii i który skierowany był przeciwko Radzie Europy. Odwołując się do Bachtinowskiej koncepcji chronotopii, czyli celowego wykorzystania relacji czasu i przestrzeni, autor pyta o kulturowe stereotypy, które wpływały na działania podejmowane przez Macedończyków. Identyfikuje dwie chronotopie obecne w dyskursie macedońskim: transformacja, czyli sposób interpretacji wyjścia z Jugosławii oraz Europa, czyli dążenie do integracji z nowoczesną Europą. Autor analizuje trzy przykłady skandali opisywanych w macedońskiej prasie, w których wykorzystywano odmienne chronotopie. W zależności od kontekstu sięgano po figurę transformującej się Macedonii i Europy jako idealnego punktu odniesienia lub podkreślano hipokryzję Europy i bezradność Macedonii, nie umiejącej przeciwstawić się skrywanym działaniom unijnym.

Naser Miftari (*The In-Between States, Enduring Catastrophes as Sources of Democracy's Deadlocks in Kosovo*) pokazuje, w jaki sposób w rozwijających się

demokracjach negocjowane są znaczenia pojęć i role instytucji. Autor stwierdza, że Kosovo może przypominać wielkie laboratorium inżynierii społecznej, w którym właśnie toczy się proces wytwarzania i uzgadniania koncepcji państwa, pojęcia niepodległości, narodu, polityki. Naser Miftari analizuje rozbieżności między celami i interesami wewnętrznych i zewnętrznych aktorów politycznych, opisuje scenę polityczną Kosowa, źródła współczesnych postaw, narracje związane z wyborami.

Robert Danish w rozdziale *Occupy Wall Street as Rhetorical Citizenship. The Ongoing Relevance of Pragmatism for Deliberative Democracy*, dowodzi, że korzenie Ruchu Oburzonych sięgają amerykańskiego pragmatyzmu i wywodzących się z niego form retorycznego obywatelstwa, zakładającego, że we współczesnych państwach demokratycznych zagwarantowane w konstytucjach prawa obywatelskie nie wystarczają do zapewnienia równości obywateli. Niezbędny jest społeczny wymiar demokracji, którego przejawem są działania komunikacyjne, debaty i dyskusje deliberacyjne między obywatelami. Autor analizuje praktyki debat oraz normy wypracowywane w czasie wieców i protestów Ruchu Oburzonych. We wnioskach wskazuje na kilka cech retorycznego obywatelstwa realizowanego w tym ruchu. Są to m. in.: dyskusja w małych grupach, świadomość historycznych form władzy i opresji oraz tego, jak historia kształtowała możliwości wypowiedzenia się, konsensus jako cel debaty i wytrwałe dążenie do wielostronnego zrozumienia różnych perspektyw.

Wątek retoryki ruchów społecznych kontynuowany jest w rozdziale *Contemporary Social Movements and the Emergent Nomadic Political Logic*. Peter N. Funke and Todd Wolfson badając różnorodne ruchy społeczne starają się odkryć logikę, która je łączy i wiąże ją ze zmieniającą się naturą akumulacji kapitału i transformacją technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Ta logika, nazwana przez autorów nomadyczną, oznacza przede wszystkim nowy model organizacji, w którym najważniejsze są struktury sieciowe (spłaszczenie struktury), warunkiem działania ruchu jest akceptacja różnorodności działaczy, celebrowanie wielości i odmienności i frontów walki (spłaszczenie frontów), wreszcie oddolny proces podejmowania decyzji, które celem jest poszukiwanie konsensusu (spłaszczenie zarządzania). Autorzy dowodzą, że te właśnie zmiany sprawiają, że metafora nomadów bardzo pasuje do nowych ruchów społecznych.

W kolejnym rozdziale Catherine Fennell („*Project Heat*” and *Sensory Politics in Redeveloping Chicago Public Housing*) prezentuje wyniki badań, jakie prowadziła wśród mieszkańców domów komunalnych w Chicago. Pokazuje, w jaki sposób propozycja władz miasta, aby zmienić dotychczasowy sposób opłacania ogrzewania, wpłynęła na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców. Projekt badawczy uświadamia jednocześnie, jaką wagę w tak podzielonym ekonomicznie i rasowo

mieście jak Chicago ma debata na temat ogrzewania, czyli jak zwykle elementy codziennego mogą uzyskiwać status spraw politycznych.

Eleftheria J. Lekakis (*Reading between the Digital Lines. The Political Rhetoric of Ethical Consumption*) omawia praktyki retoryczne służące promocji zrównoważonej konsumpcji. Przedstawia, w jaki sposób retoryka może sprawić, że konsumpcja staje się działaniem politycznym. Analizowany przykład to produkcja kawy, która jest nie tylko związana z kulturą konsumpcji, ale także ze współczesną polityką sprawiedliwego handlu. Autorka prezentuje narracje, metafory i alegorie, jakimi posługuje się retoryka *fair trade*. Storytelling, który wydaje się zdaniem autorki podstawowym narzędziem perswazyjnym w badanym nurcie, upowszechniany jest poprzez wiele różnorodnych kanałów – od plakatów i ulotek, po e-maile i fora internetowe.

Felix Girke (*The Uncertainty of Power and the Certainty of Irony. Encountering the State in Kara, Southern Etiopia*) rekonstruuje formy działania retorycznego wypracowane przez mieszkańców południowej Etiopii, którzy struktury państwowe traktują jako zewnętrzne i obce. Autor opisuje specyficzny styl wystąpień w czasie lokalnych zgromadzeń, zwoływanych z inicjatywy władz. Uczestnicy tych spotkań, mając świadomość ich rytualnego charakteru, zdawali sobie sprawę, że ustalenia podjęte w czasie debaty nie będą realizowane. Stąd reakcją uczestników było wypracowanie retorycznych i politycznych zachowań, których ważnym celem było zachowanie twarzy, a jednym z głównych narzędzi – ironia.

Christian Meyer (*Grassroots Rhetorics in Times of Scarcity. Debating the 2004 Locust Plague in Northwestern Senegal and the World*) wskazuje na perswazyjny wymiar wszelkich dyskusji dotyczących podejmowania decyzji dotyczących przyszłości. Nieprzewidywalność tego, co dopiero nastąpi sprawia, że tym, co często rozstrzyga na rzecz danego rozwiązania jest wartość retoryczna wypowiedzi osób optujących za tym rozwiązaniem. Odwołując się do plagi szarańczy w 2004 roku Christian Meyer pokazuje, jak upowszechnienie błędnej definicji sytuacji może prowadzić do podjęcia katastrofalnych w skutkach decyzji.

Monica Westin w rozdziale zatytułowanym *Too Too Much Much. Presence and Catastrophe in Contemporary Art* na przykładzie małego prywatnego museum sztuki nowoczesnej, pokazuje, jak różne formy może przybrać estetyczna perswazja. Czy zwały starych gazet, puszek i plastiku mogą być środkiem retorycznym, jak wykorzystał je Thomas Hirschhorn w swojej instalacji zwracającej uwagę na problem nadmiernej konsumpcji?

Zamykający zbiór tekst Ralph Cintrona (*What Next? Modernity, Revolution, and the „Turn” to Catastrophe*) powraca do spajających tom pojęć tekstury i katastrofy. Citron trafnie wskazuje, że działania polityczne podejmowane przez ludzi nie są efektem spójnych teorii czy ideologii i ich manifestacji, ale są raczej

rezultatem wielu opozycji, kompromisów, różnorodnych motywów i czasowych uwarunkowań. Natomiast katastrofa może być dziś odczytywana jako globalny trop, wykorzystywany zarówno w opisie, jak i autodefinicji nowoczesnego społeczeństwa.

Niewątpliwą wartością recenzowanej książki jest pokazanie wielości działań, które mogą być rozumiane jako retoryczne. Rodzi się jednak pytanie, co – poza uprawnioną, ale arbitralną opinią badacza – wskazuje na to, że opisywane zjawisko jest nie tylko działaniem politycznym, ale i retorycznym? W niektórych przypadkach mało wyraźne jest także określenie, czym jest sama analiza retoryczna, czym różni się na przykład od studium politologicznego, historycznego czy socjologicznego. Cenna jest jednak różnorodność geograficzna opisywanych przypadków. Pozwala to na wskazanie z jednej strony powtarzalności pewnych zachowań, a z drugiej strony – kulturowych zróżnicowań.